

Losoncz Miklós¹

A brexit mérlege: hatások, következmények és tanulságok hét év után

Absztrakt

A tanulmány a brexit Egyesült Királyságra, illetve Európai Unióra gyakorolt hatásait elemzi a legújabb fejlemények tükrében. Az Egyesült Királyságot illetően az uniós külgazdaságpolitikai feltételrendszer hatályának megszűnése, illetve nemzeti szabályozással történő helyettesítése a legnagyobb mértékben a külkereskedelmi kapcsolatok, a személyek és a munkaerő mozgása, a külföldi működőtőke-import és a költségvetés alakulása terén érezhető hatásokat okoz. Ezekből vezethető le a gazdasági növekedésre gyakorolt hatások nagy része. A leglényegesebb közvetett hatás az EU-ból való kilépéssel, illetve az unióhoz való viszonytalansággal kapcsolatos bizonytalanság, ami a font sterling főbb devizákkal szembeni árfolyamának és a beruházásoknak az alakulásában csapódik le. A közvetlen és a közvetett hatások sok esetben együtt jelentkeznek, nem választhatók el egymástól. Az összhatás lassú gazdasági növekedés, elhúzódó lemaradás, nemzetközi pozícióvesztés és az életszínvonal romlása, amin a régóta esedékes mélyreható szerkezeti reformok enyhíthetnének. A brexit következményei a külkereskedelem és a gazdasági növekedés és fejlődés közötti szoros összefüggést domborították ki egy olyan viszonylag nagy nemzetgazdasági dimenziókkal rendelkező, ugyanakkor közepes világgazdasági szerkezeti nyitottságú ország esetében, mint az Egyesült Királyság.

A brexit a kereskedelem-átterelési hatások nyomán emelte az Európai Unión belüli intraregionális kereskedelmi forgalmat és befolyásolta az EU működését. Serkentette a tagállamok és az uniós intézmények egységes fellépését, a mélyebb integrációt, de a tagállamok közötti érdeklentéket nem szüntette meg, hanem csak láthatóvá tette. A differenciált integráció lehetővé teszi a tagállamok érdekeinek nagyobb mértékű figyelembevételét, ami alkalmazható az EU külkapcsolati politikájában is, bár a brit tapasztalatok alapján a tagállamoknak célszerű a kimaradási záradékok (opt-out) és az átmeneti felmentések (derogation) számát korlátozni. A brexit tapasztalatai segíthetik az EU-t rugalmasabbá, kreatívvá és proaktívvá válni a külkapcsolati politikájában.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: F00, F10, F15, F40.

Kulcsszavak: Egyesült Királyság, EU, brexit, EU-tagság, EU belső piac, kereskedelmi és együttműködési megállapodás.

Abstract

Miklós Losoncz: Taking stock of Brexit: effects, consequences and lessons learned after seven years

The paper analyses the impact of the Brexit on the United Kingdom and the European Union in the light of recent developments. For the UK, the effects of the removal of the EU's external economic policy system or its replacement by national regulation are most pronounced in the areas of external trade, movement of people and labour, foreign direct investments, and fiscal developments. The effects on economic growth can be derived from these factors. The most important indirect effect is the uncertainty about the exit from the EU and the relationship with

¹ A tanulmány a Világgazdasági Tudományos Tanács 2023. október 5-i ülésére készült.

A szerző köszönetet mond dr. Nagy Gyulának, a Budapesti Gazdasági Egyetem főiskolai tanárának a kéziratához fűzött értékes megjegyzéseiért.

the EU, which is reflected in the exchange rate of sterling against major currencies and in investments. In many cases, the direct and indirect effects occur together and cannot be separated. The overall effect is slow economic growth, a protracted lag, a loss of international positions and a deterioration in living standards, which could be alleviated by long overdue and far-reaching structural reforms. The consequences of Brexit have highlighted the close link between external trade and economic growth and development in a country with relatively large national economic dimensions and a medium degree of structural openness to the world economy, such as the UK.

Brexit has increased intra-regional trade flows within the European Union and affected the functioning of the EU. It has thus stimulated unified action and deeper integration among Member States and EU institutions, but it has made visible, rather than eliminated, the conflicts of interest between Member States. Differentiated integration allows for greater consideration of Member States' interests, which can also be applied in EU external relations policy, although the UK experience suggests that Member States should limit the number of opt-outs and derogations. The Brexit experience can help the EU to become more flexible, creative, and proactive in its external relations policy.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: F00, F10, F15, F40

Keywords: UK, EU, Brexit, EU membership, EU internal market, trade and cooperation agreement.

Bevezetés

Az Egyesült Királyság kilépése az Európai Unióból, azaz a brexit nem egy konkrét időponthoz kötődő kitüntetett esemény, hanem hosszabb folyamat eredménye, amely még jelenleg is tart. Nem teljesen megalapozatlan, bár talán kicsit túlzó az a feltételezés, hogy az egész az Egyesült Királyság 1973. évi EK-csatlakozásával kezdődött, mert már 1975-ben népszavazást tartottak a tagságról, ami az európai integrációhoz tartozással kapcsolatos bizalmatlanságot is jelezte. Ekkor még a többség megerősítette a bennmaradást. Az ez utáni évtizedekben is nagyon sajátos volt az Egyesült Királyság viszonya és helyzete (félíg kint, félíg bent) az európai integrációban.

Ami konkrétan a brexithez kapcsolódó eseményeket illeti, a brit EU-tagságról 2016. június 23-án kiemelkedően magas, 72 százalékos részvételi arány mellett tartott referendumon a szavazók 52 százaléka az EU-ból való kilépésről döntött. Ezzel felerősödött az Egyesült Királyság EU-hoz fűződő kapcsolatainak az átpolitizálódása. Ennek előzménye David Cameron akkori konzervatív párti miniszterelnök 2013. január 23-án, a Bloomberg hírügynökség londoni székházában tartott beszéde volt, amelyben a brit EU-tagságról való népszavazás kiírását helyezte kilátásba, ha pártja megnyeri a 2015. évi parlamenti választásokat. A győzelem után Cameron – szükségtelenül – beváltotta ígéretét. Kiírta a népszavazást, de a kormány nem vette komolyan az erre való felkészülést, tétlenül szemlélte az EU-ellenes erők térnyerését (UKIP), és mire észbe kapott, már csak szorossá tudta tenni a kedvezőtlen eredményt. Cameron személyes politikai bukása elkerülhetetlenné vált, az őt követő miniszterelnökök nehezen tudtak úrrá lenni az EU-val zajló tárgyalási folyamat politikailag érzékeny témái kapcsán a konzervatív párt brit társadalomhoz hasonló megosztottságán. A referendum eredménye készületlenül érte az ellenzéki Munkáspártot is, amely nem tudott vonzó programot és személyi alternatívát kínálni és kihasználni a konzervatívok gyakori "béna kacsa" állapotát.

A kilépési kérelmet az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 50. cikke alapján a brit kormány 2017. március 29-én nyújtotta be az Európai Unió Tanácsának. A 177 oldalas kilépési megállapodást (Withdrawal Agreement – WA) 2020. január 30-án ratifikálták, az február 1-jén lépett hatályba, és 11 hónapos átmeneti időszakot irányzott elő. Ez idő alatt az Egyesült Királyság az EU vámuniójának és egységes piacának része maradt, de megszűnt a szavazati joga az uniós intézményekben. Az Egyesült Királyság 47 éves európai uniós tagsága jogilag 2020. december 31-én fejeződött be. A brexit jóval tovább tartott, mint az EUSZ tagállamok kiválásáról intézkedő 50. cikkében előirányzott két év.

Ezzel azonban a folyamat nem zárult le. Egyrészt sok kérdés megoldatlan maradt (az Észak-Írország helyzetét szabályozó jegyzőkönyv például folyamatos vita tárgya), másrészt a brexit következményei még évekig hatnak. A témát napirenden tartja, hogy az egyezményt ötévente felülvizsgálják, az újabb feltételekhez igazítják és meghosszabbítják (legközelebb 2025-ben), amiből az is következik, hogy a két fél közötti tárgyalások folytatódnak, sőt állandósulnak, ad absurdum a brexit mint folyamat egészen addig tart, ameddig az Egyesült Királyság nem lép vissza újból az Európai Unióba, ha erre egyáltalán a két érintett fél politikai akarata meglesz.

Az Egyesült Királyság és az EU közötti 1246 oldalas *kereskedelmi és együttműködési megállapodás* (Trade and Cooperation Agreement – TCA), amely a brexit utáni időszakban szabályozza a két entitás közötti gazdasági kapcsolatokat, ideiglenesen 2021. január 1-jén, véglegesen 2021. május 1-jén hatályosult. Ennek értelmében többek között vámhatárokat állítottak fel a két szerződő fél között. Közben a brit kormány a brexit utáni időszak gazdaság-, azon belül külgazdasági politikájának kialakításán dolgozott.²

Az EU-tagságról szóló referendum óta – nem utolsósorban a brexittel és a Konzervatív Párt belső vitáival is összefüggésben – több kormányváltás történt az Egyesült Királyságban. *David Cameron* miniszterelnököt 2016. július 13-án *Theresa May*, őt 2019. július 24-én *Boris Johnson* váltotta. 2022. szeptember 6. és október 25. között *Liz Truss* volt a miniszterelnök, lemondása óta *Rishi Sunak* tölti be ezt a pozíciót. A legnagyobb hatást a folyamatra Theresa May és Boris Johnson gyakorolta. A tárgyalásokat David Frost folytatta le. Az öt említett miniszterelnöknek hat pénzügyminisztere volt. A sok miniszterelnök-váltás nagyfokú belpolitikai instabilitásra utal, ugyanakkor a kormányzó konzervatívok időnkénti önsorsrontó kezdeményezéseit (előrehozott választás) az ellenzék képtelen volt a maga javára fordítani. A kormányfők, illetve tágabb értelemben a politikusok felelőssége a brexit lebonyolításáért, illetve a következmények kezeléséért egyértelmű, annak mértéke egyénenként eltérő, viszont a kilépésért nem vagy kevésbé indokolt a manipulált és megtévesztett szavazókat kárhóztatni. A brexit a brit politikai elit kudarca. Az említett szakaszokhoz és/vagy miniszterelnökökhöz más-más elképzelések és politikák kapcsolódtak a brexitről, nem függetlenül pártpolitikai és egyéb megfontolásoktól. A brexit hatásainak értékelését az is befolyásolja, hogy az elemző melyik szakasz kezdetét választja kiindulópontnak. A hazai és a nemzetközi folyóiratokban eddig megjelent cikkek jelentős része a brexit fenti szakaszainak valamelyikéhez, illetve az egyes brit miniszterelnökök tevékenységéhez kapcsolódott, és egy-egy részterületet vizsgált.

Az EU-ból való brit kiválás történetét, folyamatát, hátterét, belső és külső okait, mozgatórugóit, gazdasági, társadalmi és politikai következményeit, nemzetközi összefüggéseit nagyszámú tudományos igényű tanulmány és könyv mutatta be és elemezte. Ezt érzékelteti, hogy a

² A 2016. június 23. és 2020. január 30. közötti időszak a referendumperiódus, a 2020. február 1. és december 31. közötti az átmeneti időszak és a 2021. január 1. utáni a kereskedelmi és együttműködési megállapodás szakasza (Buigut & Kapar, 2023).

<https://scholar.google.com/> keresőfelület a brexit szóra nagyjából 554 ezer találatot adott ki,³ ezen belül a 2022 utáni időszakra való szűkítés mintegy 18.300, a 2023 utáni pedig körülbelül 15.100 találatot jelenített meg a legkülönbözőbb kontextusokban.

A korábbi átfogó munkák közül a teljesség igénye nélkül megemlíthető Whyman & Petrescu (2020), amely többek között a brexit fiskális hatásait, a külkereskedelmet, a külföldi működőtőke-befektetéseket, a migrációt és a gazdaságpolitikát vizsgálta. Portes, ed. (2022) kilenc tanulmányt tartalmaz, amelyek a brexit történetét, az Egyesült Királyság globális gazdaságban elfoglalt helyét, a brexitnek az Egyesült Királyság és az EU közötti kereskedelemre gyakorolt hatását, a brexit utáni importot, ellátási láncot és a fogyasztói árakra gyakorolt hatásokat, a kereskedelmi megállapodások árhatásait, a szolgáltatás-kereskedelmet, a pénzügyi szolgáltatókat, a bevándorlást és a munkaerőpiacot tárgyalja. Ugyancsak az átfogó megközelítés emelhető ki a Halmai, szerk. (2020) kapcsán, amelynek szerkesztése 2018 márciusában zárult le, ezért a korábbi időszak realitását tükrözi.

Ennek *a tanulmánynak a célja* a brexit Egyesült Királyságra és az EU-ra gyakorolt, elsősorban gazdasági hatásainak és következményeinek az áttekintése és elemzése. Ebből adódóan műfaja hatáselemzés, azaz egy nem külső gazdasági sokknak, hanem *belső politikai sokknak* tekinthető politikai döntés múltbeli és valószínűsíthető jövőbeli gazdasági hatásainak a vizsgálata. (A politikai, azon belül a pártpolitikai, a szociológiai, a kulturális, a kül- és biztonságpolitikai stb. következmények tárgyalása nem feladata.) E hatások elemzéséből viszont nemcsak gazdasági, hanem politikai következtetések is levonhatók, elsősorban az Európai Unió intézményrendszeréről és működéséről.

A téma jelentőségét és aktualitását az adja, hogy – miként erről korábban más kontextusban már volt szó – a folyamat még messze nem tekinthető befejezettnek. A belső és a külső körülmények változásai a korábbi felfogásokhoz képest új perspektívába helyezhetik a brexitet. Az utólagos hatáselemzésből is levonhatók újabb tanulságok és elméleti jellegű következtetések. A brexit hivatalos időpontja óta bekövetkezett fejlemények fényében tesztelhetők és pontosíthatók a korábbi feltételezések, prognózisok, következtetések és elméleti általánosítások.

A tanulmány előzményei közé tartoznak többek között a szerző e témára vonatkozó korábbi munkái, ez az írás azok folytatásainak tekinthető. Losoncz (2017) részletesen elemezte a brexit előzményeit és a kötet megírásakor valószínűsíthető következményeit, beleértve az Egyesült Királyság és az Európai Unió közötti lehetséges szerződéseket. Később Losoncz (2019) a brexit néhány tanulságát a parlamenti választás és népszavazás, a parlamentáris és a pártrendszer válsága, a kereskedelempolitikai autonómia, az Egyesült Királyság területi egységének megőrzése és az északír határ átjárhatósága által képzett trilemma, az uniós intézmények és a tagállamok brit EU-tagságban való érdekeltsége és a brexit integrációs folyamatokra gyakorolt hatásai köré csoportosítva tárgyalta. Losoncz (2020a) a brexit világgazdasági aspektusait elemezte, míg Losoncz (2020a) vezérfonala az útfüggőség volt.

E tanulmány a brexit Egyesült Királyságra és az Európai Unióra gyakorolt *hatásait és hatásmechanizmusait* elemzi, beleértve az egyes entitások közötti kölcsönhatásokat. Nem egyes részterületeket tekint át mélyfúrás jelleggel, hanem a brexit szempontjából releváns lényeges területeket és jelenségeket elemzi átfogóan, holisztikusabb megközelítésben, az összefüggésekre koncentrálva, szintetizáló jelleggel, jövőorientáltan, ami ennek a

³ 2023. augusztus 21-én.

tanulmánynak talán az egyik tudományosan újszerű eleme. A kilépési megállapodást és az EU és az Egyesült Királyság közötti kereskedelmi és együttműködési szerződést a tanulmány részletesen nem vizsgálja, hanem csak a gazdasági hatások megértéséhez szükséges mértékben támaszkodik rá. Lényeges elemzési szempont a brexit integrációs folyamatokra gyakorolt hatása. Az írás a brexit következményeit a mindenkori világgazdasági környezettel összhangban tárgyalja. A választott kutatási módszer jellegéből adódóan a tanulmány nem szakirodalmi áttekintéssel kezdődik, hanem az egyes témák és területek elemzéséhez használja fel a releváns forrásokat.

A globális feltételrendszer átalakulását a 2007 és 2009 közötti nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság utóhatásai és következményei mellett a 2019 végén Kínából indult koronavírus-járvány és Oroszország 2022. február 24-én Ukrajna ellen indított háborúja, valamint a globalizáció jellegének és hajtóerőinek módosulása fémjelzi. A világgazdasági fejlemények hol erősítették, hol gyengítették a brexit utóhatásait. A brexit kezdeményezésére és végrehajtására a jelenlegitől gyökeresen eltérő külső feltételek között került sor. Az EU-ból való kilépés következményei és a világgazdasági hatások jórészt a brexit jogi lezárása után egymással összefonódva jelentkeznek. A tanulmány a hatások azonosításakor szétválasztja a brexitre és a világgazdasági feltételekre visszavezethetőket, amennyiben ez lehetséges.

A tanulmányban alkalmazott *kutatási módszer* döntően irodalomkutatás, amely a témáról megjelent tudományos cikkek összegyűjtésére, rendszerezésére, elemzésére és értelmezésére támaszkodik és von le mindebből következtetéseket. Ezt a forrásanyagot gazdagítják különféle kormányzati intézmények, nemzetközi szervezetek, tanácsadó cégek stb. nem akadémiai jellegű elemzései és hatástanulmányai. Bizonyos információk színvonalas külföldi és hazai heti- és napilapokból származnak. Ahol releváns, ott az irodalomkutatást statisztikai adatok elemzése egészíti ki. A végső eredmény kvalitatív és kvantitatív értékelés ötvözete. Mindezt az is indokolja, hogy a brexitnek sok nem számszerűsíthető következménye is van (északír helyzet, skót szeparatista törekvések, az Egyesült Királyság területi egysége stb.).

A tanulmány felépítése a következő. Az első rész bemutatja a brexit nyomán létrejött kereskedelempolitikai feltételrendszert, amely mind az Egyesült Királyság, mind az EU gazdasági szereplőinek mozgásterét gyökeresen módosítja. A második rész a brexit és az Egyesült Királyság gazdasága közötti kölcsönhatásokat vizsgálja. A harmadik rész tárgya a brexit hatása az Európai Unió gazdaságára és működésére. A negyedik rész az összefoglalást és a következtetéseket tartalmazza. A tanulmányt a hivatkozások jegyzéke zárja.

1. A kereskedelempolitikai feltételrendszer

Az Egyesült Királyság kilépése az EU-ból gyökeresen átalakította a két entitás közötti gazdasági szabályozási és kapcsolatrendszert. Részben terjedelmi okokból, részben a téma lehatároltsága és a választott szempont fontossága miatt a tanulmány a kereskedelempolitikai feltételrendszerre koncentrált, amelynek megváltozásából az Európai Uniót és az Egyesült Királyságot érintő makro- és mikrogazdasági hatások döntő hányada vezethető le. Emiatt egyáltalán nem vagy csak röviden foglalkozik többek között az északír kérdéssel, a versenypolitikai és versenyjogi problémákkal, a deregulációval és egyéb szabályozással, az identitási ügyekkel stb.

A brexit előtt az Egyesült Királyság az EU belső piacának része volt, ahol a tagállamok vámoktól és egyéb kereskedelmi korlátozásoktól mentesen kereskedtek egymással. A brexit után az Egyesült Királyság és az EU közötti gazdasági kapcsolatok feltételeit az árukereskedelemben a két fél által kötött *kereskedelmi és együttműködési megállapodás* szabályozza, amely mind terjedelmét, mind mélységét tekintve túlmutat a hagyományos szabadkereskedelmi szerződéseken. Rendelkezései az EU-ból való brit kilépés jellegéből adódóan (a belső piac és a vámunió elhagyása) mindkét fél számára sokkal kedvezőtlenebbek, mint a brit uniós tagság, bár a két entitás gazdasági potenciálja közötti aszimmetria miatt az Egyesült Királyságot érő hátrányok sokkal jelentősebbek.

A kereskedelempolitikai feltételrendszerben bekövetkezett leglényegesebb változás az, hogy a brexit után az Európai Unió és az Egyesült Királyság (Észak-Írország speciális státuszát nem számítva) két, egymástól elkülönült szabályozási és jogi térséget alkot, amelyek között megszűnt az áruk, a szolgáltatások, az emberek és bizonyos vonatkozásban a tőke korábban adminisztratív akadályokról mentes áramlása. Ez a szerződés még mindig előnyösebb mindkét fél számára, mint a brexit leghátrányosabb kimenetelének tartott rendezetlen kilépés lett volna, amikor a brit EU-tagságból adódó jogokat és kötelezettségeket a Világkereskedelmi Szervezet szabályrendszere váltotta volna fel.

A kereskedelmi és együttműködési megállapodás szerint a két fél közötti árukereskedelem vámoktól és mennyiségi korlátozásoktól mentes azon termékek esetében, amelyek megfelelnek a származási szabályoknak, azaz hozzáadott értékük legalább felét az Egyesült Királyságban vagy az EU-ban állították elő.⁴ Ez a rendelkezés adott esetben szűkítheti a vámmentesen exportálható brit áruk körét. A szabadkereskedelmi övezet az Ír-tengeren kialakított vámhatár miatt az Egyesült Királyság helyett csak Nagy-Britannia területére érvényes.

A bilaterális kereskedelemben megjelenő új *nem vámjellegű akadályok* közé többek között a határellenőrzés és a vámkezelés adminisztrálása és lebonyolítása, az állat- és növényegészségügyi, az élelmiszer-biztonsági és a származási bizonyítványok beszerzése, a származási szabályoknak való megfelelés, a vámbiztosíték előteremtése, illetve a hozzáadottértékadó-bevallás elkészítése tartozik.

A brexit melletti fő érv az Egyesült Királyságban a bürokrácia és a hozzákapcsolódó adminisztrációs költségek visszaszorítása volt. Vagy ismerethiány vagy tudatos elhallgatás húzódnhatott meg a mögött, hogy a brexitet végrehajtó kormányok nem tájékoztatták a közvéleményt a *nem vámjellegű akadályok* megjelenéséről és azok költségvonzatairól. A gyáripar vállalatait tömörítő Make UK érdekképviselő becslése szerint a brit gazdasági szereplők által kitöltendő vámárnyilatkozatok száma a brexit következtében évi 55-ről 275 millióra nő, aminek költsége 15 milliárd font. Ehhez adódik a brit adó- és vámhivatal évi 15 milliárd font és a származási szabályok teljesítésének évi 5,5-6 milliárd font költsége (Bailey, 2023:5). További negatív kockázatok adódnak a határátkelőhelyeken a megnövekedett adminisztráció miatt bekövetkező késésekből. A következmények nagyobb készletekkel vagy

⁴ A brit gépjárműipar nem felel meg ennek a követelménynek, mert a nem európai uniós országok vállalatai által létrehozott összeszerelő üzemekben a származó hozzáadott-érték tartalom kisebb, így az ott előállított gyártmányok után kiegyenlítő vámot kell fizetni, ha azokat az EU-ban értékesítik. Az általános 50 százalékos követelménnyel szemben a helyi hozzáadottérték-tartalom legalább 55 százalék kell, hogy legyen a benzin- és dízelüzemű, 60 százalék (2026-tól 55 százalék) az elektromos és a hibrid járművek, 70 százalék (idővel 50 százalék) az akkumulátorok esetében (Bloomberg, 2020).

Egy átlagos személygépjármű esetében a gyártó az alkatrészek és részegységek 44 százalékát vásárolja brit szállítóktól. Az Egyesült Királyságban előállított hozzáadott érték azonban valahol 20 és 25 százalék között van (Stojanovic, 2018).

az ellátási útvonalak módosításával elkerülhetők vagy enyhíthetők, de természetesen ennek is vannak anyagi-pénzügyi vonzatai. Mindez vámtarifák és kvóták nélkül is számottevő többletköltséggel terheli meg mindkét oldalt, de a gazdasági erőben a két entitás közötti aszimmetria miatt főként a brit fél gazdasági szereplőit. Az uniós gazdasági szereplőkre nem hárulnak pótlólagos adminisztratív kötelezettségek a vámeljáráásban, mivel itt továbbra is az uniós joganyag az irányadó. Ezeket a költségeket az üzleti szféra áthárítja közvetlenül vagy áttételeken keresztül a végső fogyasztókra, ami pótlólagos inflációs nyomás forrása a gazdaságban.

A szuverenitás visszaszerzése jegyében a brexitpártiak egyik leglényegesebb követelése volt a *bevándorlás ellenőrzése*, ebből adódóan az uniós állampolgárok szabad munkavállalásának megszüntetése az Egyesült Királyságban, amitől a bevándorlók számának a csökkenését várták. A 2021. január 1-jén hatályosult új jogszabályok méltányos elbánásban részesítették az Egyesült Királyságban élő uniós állampolgárokat és a kölcsönösség jegyében az EU-ban letelepedett brit állampolgárokat. Az uniós és az EU-n kívüli állampolgároknak (az írek kivételével) ugyanolyan vízumra van szükségük a munkavállaláshoz. A képzett munkavállalói vízum (skilled worker visa) öt év után lehetővé teszi a letelepedést. A globális üzleti mobilitási vízum (global mobility visa) a multinacionális vállalatok alkalmazottainak belső mozgására vonatkozik. Speciális vízumot kapnak azok, aki tanulási céllal érkeznek az országba. A kérelmek elbírálása pontozáson alapul olyan paraméterek alapján, mint a nyelvtudás, a képzettség, a kereset stb. A brexit utáni rendszer a korábbinál korlátozóbb, költséges és kevésbé rugalmas az uniós és liberalizáltabb a nem uniós állampolgárok számára. A rendszer a szakképzett munkaerő beáramlását preferálja és ösztönzi. Válaszul a brit állampolgárok munkavállalását is engedélykötelessé tették az EU-ban.

A kereskedelmi és együttműködési szerződés kevés rendelkezést tartalmaz a brit GDP mintegy 80 százalékát előállító és az összevont áru- és szolgáltatásexport értékének 45 százalékát adó *szolgáltató szektorról*. A brit pénzügyi szolgáltatók európai gazdasági térségbe való belépését fenntartó ideiglenes megállapodás 2023. december 31-én, a brit bejegyzésű klíringházak EU ekvivalencia-döntésén alapuló működését lehetővé tevő másik ideiglenes megállapodás 2025. december 31-én jár le. Ezekről eltekintve a brexit után a *szolgáltatások* bilaterális kereskedelmében is számolni kell *nem tarifális akadályokkal*. Ezek közül megemlíthető a szakmai diplomák, bizonyítványok (orvosok, fogorvosok, állatorvosok, nővérek, mérnökök stb. esetében) elismerésének megszűnése, a szolgáltató szektorban foglalkoztatottak korábban szabad mozgásának korlátozása, a szolgáltatások korábban szabad piacra jutási feltételeinek, tágabb értelemben a pénzügyi szolgáltatásokra vonatkozó korábbi szabályozásnak a megszűnése. Egyes szolgáltatási szegmenstumokban az uniós belső piacon történő működés folytatásához szükség lehet leányvállalat alapítására az EU-ban. Jelentős nem vámjellegű akadályokkal szembesül a pénzügyi közvetítő szféra.

2. A brexit hatása az Egyesült Királyság gazdaságára

Ez a fejezet a brexit nyomán a környezeti feltételekben bekövetkezett változások brit gazdaságra kifejtett hatásait tekinti át és elemzi a külgazdasági szférában, a személyek és a munkaerő áramlása és a koronavírus-járvány terén, valamint az egyéb területeken.

2.1. Külgazdasági hatások

Az Európai Bizottság meghatározott feltételezések és paraméterek mellett elvégzett *modellszámításai* szerint a brexit után megjelenő *nem vámjellegű akadályok* az árukereskedelmi forgalommal súlyozva átlagosan 10,9 százalékos vámtarifával egyenértékűek a britek számára az unióból származó behozatalnál, míg az EU-s tagországok importőrei számára 8,5 százalékkal a brit import esetében. Ez praktikusán azt jelenti, hogy ilyen mértékben drágítják a két entitás importját a bilaterális kereskedelemben (European Commission, 2020:77-78). A különbség jórészt azzal kapcsolatos, hogy az uniós gazdasági szereplőknek nem vagy kisebb mértékben kell alkalmazkodniuk az új helyzethez, mivel a bilaterális kapcsolatokban a szabályozást az uniós joganyag határozza meg. További, elsősorban a brit fél költségeit növelő nem tarifális akadályok jelentkezhetnek később az uniós és a brit szabályozás közötti olló nyílása miatt.

Ez a modellszámítás rövid távú és statikus jellegű, hosszabb távon nagy a valószínűsége a *dinamikus alkalmazkodásnak*. A gazdasági szereplők ugyanis bizonyos idő múlva a nem tarifális akadályok szem előtt tartásával átalakítják termelési és ellátási láncukat. Ez a bilaterális árukereskedelem eltérő nemzetgazdasági jelentősége miatt a britnél kevésbé érinti hátrányosan az uniós tagállamok gazdasági szereplőit.

Az aszimmetriát érzékelteti, hogy 2020-ban amíg az EU aránya a brit exportban 53 százalék, az importban 51,6 százalék (ezen belül az élelmiszerimportban 80 százalék) volt, addig az Egyesült Királyság részesedése mindössze 14,4 százalékra rúgott az EU exportjában és 9,8 százalékra az importjában.⁵ Az átlag mögött jelentős különbségek húzódnak meg, a brit piacra nagyobb mértékben ráutalt uniós tagállamok (Írország, Hollandia, Németország) gazdasági szereplői és régiói számára a nem vámjellegű akadályok az átlagosnál hátrányosabbak. A negatív következmények ellensúlyozására hozták létre az uniós intézmények a brexit alkalmazkodási tartaléknak nevezett alapot 5 milliárd euró forrással, 2023. december 31-ig tartó futamidővel (Council of the European Union, 2021).

A brit Költségvetési Felelősségi Hivatal (Office for Budget Responsibility – OBR) szerint 2016 júniusa óta az *összes brit import* 18 százalékkal, az *export* 9 százalékkal csökkent. Az import visszaesésében közrejátszott a font nem szándékolt leértékelődése. A leértékelődés nem tudta kompenzálni az export csökkenését az adminisztratív terhek növekedését, aminek hatására sok cég beszüntette az EU-ba irányuló kivitelét. A nem EU-országokból származó brit import 10 százalékkal nőtt, ami többek között jelentős mértékű kereskedelemátterelésre utal az EU-ból harmadik országokba.

Nemzetközi összehasonlításban, azaz hasonló országok súlyozott átlagával összevetve az Egyesült Királyság teljesítménye a brexittel és részben a koronavírus-járvány következményeivel összefüggésben kedvezőtlen volt, 2022 harmadik negyedében a brit külkereskedelem volumene 3 százalékkal volt alacsonyabb a 2019. évinél, miközben a G7 országoké 5,5 százalékkal volt magasabb. A brit külkereskedelmi mérleg megnövekedett hiánya nem annyira a brexitre, mint inkább Oroszország Ukrajna elleni háborújának globális következményeként megugrott nyers- és fűtőanyagárakra volt visszavezethető.

Az OBR számításai szerint a brit külkereskedelmi forgalom 7 százalékkal kisebb volt 2022 júniusában, mint amekkora akkor lett volna, ha az ország EU-tag marad (OBR 2023:47). A brexit a feldolgozóipari értékláncokba beépült kis- és középvállalkozásokat érintette különösen súlyosan (Bailey et al., 2023). Az export áruszerkezetének koncentrációja fokozódott, ezzel

⁵ Egyébként 2015 és 2022 között az EU részesedése a teljes bilaterális árukereskedelemben 50-ről 41 százalékra csökkent.

párhuzamosan a brexitről tartott népszavazás óta 40 százalékkal csökkent a kivitel termékválasztéka (Freeman et al., 2022). Hasonló következtetésre jutott Du et al. (2023) hangsúlyozva, hogy mindez hosszú távon hátrányosan érinti az Egyesült Királyság exportját és termelékenységét.

A Resolution Foundation szerint a kereskedelmi és együttműködési szerződés 2021 januári hatályba lépése óta a brit *szolgáltatásexport* dinamikája 3,6 százalékponttal haladta meg egy tipikus fejlett országét, bár bizonyos módszertani kiigazítások után az Egyesült Királyság a G7-országok rangsorának közepén foglalt helyet (The Economist, 2023a). Az EU részesedése a brit szolgáltatáskivitelben 36 százalék, míg az áruexportban 47 százalék, azaz a brit szolgáltató szektor exportja jóval nagyobb mértékben támaszkodik az unión kívüli piacokra, mint az árutermelő szféráé.

Az OBR azzal számol, hogy hosszabb távon az Egyesült Királyság exportja és importja 15 százalékkal lesz alacsonyabb, mint brit EU-tagság esetén lenne. Nemcsak a kereskedelem volumene, hanem a brit és az uniós cégek közötti tranzakciók száma is csökken. Emiatt az Egyesült Királyság szerkezeti nyitottsága (az export és az import GDP-hez viszonyított aránya) hosszabb távon 15 százalékponttal mérséklődik az EU-tagságot feltételező makrogazdasági pályához képest (OBR, 2023:46). Nem igazolódtott az a korábbi feltételezés, hogy bár a brexit hatására az Egyesült Királyság Európai Unióval szembeni szerkezeti nyitottsága zsugorodik, a világgazdaság felé azonban összességében nő, azaz az unión kívüli nyitottság fokozódása ellensúlyozza az unión belüli mérséklődését.

A tartósan alacsonyabb kivitel nem csekély mértékben vezethető vissza a *külföldi működőtőke-beáramlás* lassulására, illetve leállítására. Az OBR szerint 2017 eleje óta az Egyesült Királyságba irányuló külföldi működőtőke-befektetések a brexit miatt a GDP 4 százalékaról annak 1 százalékarára estek vissza. A külföldi működőtőke-beáramlás lényeges tényezője volt ugyanis az, hogy az Egyesült Királyság export-bázis szerepkört töltött be az uniós piacon terjeszkedni kívánó vállalatok számára. További korlátozó tényező a külföldi munkaerő, beleértve a magasabb képzettségűek alkalmazásának jelentős bürokratikus költsége. A brexit szabályozási és gazdasági hatásainak a kiteljesedése nyomán további jelentősebb külföldi működőtőke kiáramlás valószínűsíthető az Egyesült Királyságból. Így az EU egységes piacára való belépés szükségessé teszi telephelyek létrehozását az EU-tagállamokban. Ezeknek az egységes piacon belüli értékesítése csak akkor vámentes, ha áruik eleget tesznek a származási szabályokban előírt minimális hazai hozzáadottérték-tartalomra vonatkozó követelményeknek.

A brexit brit részvételű *globális értékláncokra* gyakorolt hatásait illetően nem sok jóval kecségtet a származási szabályokhoz kapcsolódóan a minimális helyi hozzáadott érték előírása, miként arról a kereskedelempolitikai feltételrendszert tárgyaló fejezetben szó volt. A koronavírus-járvány és az Ukrajna elleni háború következményei is nagymértékben átrendezték a globális értékláncokat, a brit vállalkozások azokban való részvétele emiatt is módosult.

Az uniós viszonylatú árukereskedelem visszaesését a brit kormány különféle *bilaterális szabadkereskedelmi egyezmények* segítségével kívánja ellensúlyozni, ezek megkötése a brexittel kapcsolatos hangsúlyos ígéretek egyike volt. Az eddig megkötött 71 megállapodás ugyanakkor az európai uniós szerződések adaptációja, azaz az uniós megállapodásokat helyettesíti. Az új egyezmények gazdasági hatása elhanyagolható. Az OBR szerint az *Ausztráliával* kötött megállapodás 2035-ig 0,08 százalékkal (DIT, 2021a:5), az *Új-Zélanddal* tető alá hozott 0,03 százalékkal emelheti a brit GDP szintjét (DIT, 2023b:5). Nem hagyhatók figyelmen kívül viszont a brit juh- és báránytenyésztőkre gyakorolt kedvezőtlen hatások.

Egy jövőbeli szabadkereskedelmi megállapodás az *USA-val* 0,07 százalékkal, *Indiával* – a tárgyalások kimenetelétől függően – 0,12-0,22 százalékkal növelheti 2035-ig a brit GDP szintjét. 2023 júliusában a brit kormány csatlakozott az átfogó és előremutató *csendes-óceáni partnerség*⁶ (CPTTP) elnevezésű szabadkereskedelmi megállapodáshoz, ami 0,08 százalékkal járulhat hozzá a brit GDP szintjének emelkedéséhez.

Ezzel szembeállítandó a brexit és az EU-val kötött kereskedelmi és együttműködési szerződés negatív hatása: a GDP és a termelékenység szintje 2030-ig az EU-tagság feltételezésével készült makrogazdasági pályához képest 4-4 százalékkal alacsonyabb lesz. A csökkenés kétötöde már bekövetkezett. Springford (2022) szerint az Egyesült Királyság összgazdasági teljesítménye 5 százalékkal marad el más hasonló országokétól, ami évi 100 milliárd font veszteséget reprezentál.

Mindez összhangban van a korábbi prognózisokkal, amelyek szerint az EU egységes piacáról való kiválás után a brit külkereskedelem, GDP és termelékenységi szint kedvezőtlenebbül alakul, mint az Egyesült Királyság EU-tagságának fennmaradása esetén. A kereskedelempolitikai környezet brexit nyomán bekövetkezett romlását nem ellensúlyozzák érdemben a más országokkal kötött szabadkereskedelmi megállapodások.

A brexittel kapcsolatban kidolgozott globális Britannia (HM Government, 2023) kormányzati elképzelés nem bizonyult reálisnak. Oroszország Ukrajna elleni háborúja drámai erővel hívta fel a figyelmet arra, hogy a globális ambíciók követése feltételezi az európai uniós hátszínre lépést. A szuverenitás tehát nem annyira a határokat jelenti, mint inkább a méretet. Elemzők felvetik, hogy az Egyesült Királyságnak kis országként lenne célszerű viselkednie és funkcionálnia, fokozottabb specializálódásra lenne célszerű törekednie, a nagy országok nem túl sikeres követése helyett. Új bilaterális megállapodások helyett meglévő nemzetközi szerződésekhez lenne célszerű csatlakoznia (Posen, 2023).

2.2.A személyek és a munkaerő áramlása

A személyek és a munkaerő EU és az Egyesült Királyság közötti mozgásának újraszabályozása a brexit egyik leglényegesebb eleme, közvetlen hatásokkal és következményekkel. A szigorítás nincs összhangban a korábbi trendekkel és gyakorlattal: a külföldiek foglalkoztatása ugyanis hagyományosan nagymértékben járult hozzá a brit gazdaság fejlődéséhez. A szabályozás végül is a brexit politikai, ideológia, identitással összefüggő céljai, illetve a gazdasági racionalitás követelményei közötti kompromisszumot tükrözi.

A brexit előtt az EU-ból való nettó bevándorlást évi 200-230 ezer fő körülire becsülték, azaz ennyivel több uniós állampolgár érkezett az Egyesült Királyságba munkavállalási célból, mint ahány távozott. Részben a koronavírus-járvány miatt, részben a brexit kedvezőtlen hatásaitól tartva 2020 után nagyszámú közép- és kelet-európai munkavállaló hagyta el végleg az Egyesült Királyságot.

A 2022 júniusát megelőző egy évben összesen mintegy félmillió fő nettó bevándorlást regisztráltak az Egyesült Királyságban (ehhez adódnak az Ukrajnából és a Hongkongból

⁶ Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership (CPTTP), amelynek 11 ország a tagja (Ausztrália, Brunei, Chile, Japán, Kanada, Malajzia, Mexikó, Peru, Szingapúr, Új-Zéland, Vietnám), összevont GDP-jük 15,7 billió dollár, ami a globális GDP több mint 13 százaléka.

érkezett menekültek), azaz szigorúsága ellenére az új szabályozás hatására összességében nem csökkent, hanem nőtt a külföldi munkavállalók száma. Ez eltért a korábbi prognózisoktól, várakozásoktól és kormányzati céloktól. Döntő hányaduk azonban nem uniós tagországokból érkezett (UK in a Changing Europe, 2023:16). Uniós állampolgárokra a munkavállalói vízumok mindössze 10 százaléka jutott és az EU-ból beutazó tanulók száma is visszaesett. Az utóbbiak helyét az EU-n kívüli országokból (főleg Indiából) származó tanulók/hallgatók vették át (a 2022 decemberét megelőző évben 476 ezer diákvízumot adtak ki). Jelenleg kevesebb uniós állampolgár dolgozik az Egyesült Királyságban, mint nem uniós.

Az uniók kívüli országokból származó munkavállalókat döntően az egészségügyben (orvosok) és más magas szakképzettséget igénylő ágazatokban (információs technológia, üzleti és professzionális szolgáltatások pénzügyek) foglalkoztatják. Ezzel párhuzamosan az alacsonyabb szakképzettséget igénylő területeken (szociális munka, betegápolás, vendéglátás, szálláshelyszolgáltatások, élelmiszeripar, kézimunka igényes zöldség- és gyümölcsstermesztés stb.), ahol korábban közép- és kelet-európaiak dolgoztak, munkaerőhiány van. Az eddigi rövid távú folyamatok alapján feltételezhető, hogy az adott szabályozási körülmények között a nettó bevándorlás hamarosan nagyobb lesz az Egyesült Királyságban, mint a brexit előtt, ezzel párhuzamosan viszont állandósul a munkaerőhiány mind a magas, mind az alacsonyabb szakképzettséget igénylő szegmentumokban.

Nem igazolódott az a brexit előtti feltételezés sem, amely szerint a munkaerőbevándorlás korlátozása nyomán nő az alacsonyabb fizetésű hazai *munkaerő bére*. Az érintett területeken inkább magasabb árak és alacsonyabb kibocsátás volt jellemző, nem pedig magasabb bérek. Egyes, a brexit által nem érintett területeken (pénzügyi közvetítés) pedig gyorsabban nőttek a bérek, mint a bevándorlás korlátozása által érintetteken (Bank of England 2023). Nem megalapozatlan az az általánosítható következtetés, hogy a munkaerő mozgásának korlátozása mérsékelte, illetve a jövőben mérsékli a brit munkaerőpiac rugalmasságát.

2.3. A koronavírus-járvány hatásai⁷

A brexit mint folyamat időben jórészt egybeesett a koronavírus-járvánnyal és következményeivel.⁸ A két jelenség által előidézett kínálati és keresleti sokkok azonban eltérők voltak. Az *időbeli kiterjedést* tekintve amíg a *koronavírus-járvány* – esetleges elhúzódása ellenére – átmeneti sokk volt, addig a *brexit* által kiváltott keresleti és kínálati következmények rövid távon nem annyira súlyosak, viszont jellemzően tartósak. *Ágazati vetületben* a *brexit* hatása elsősorban a nemzetközi kereskedelembe kerülő termékeket (tradeable goods) előállító iparágakra, a *koronavírus-járvány* viszont a döntően a belső piacra orientált szolgáltató szektorra (non-tradeable goods), azon belül az eladó és a vásárló közötti személyes érintkezést feltételező szolgáltatásokra terjedt ki. A brexit különösen hátrányosan érintette az alacsonyabb képzettségű kékgalléros (fizikai) és a női dolgozókat. A brexit és a koronavírus szektorális hatásai az alábbiakban foglalhatók össze (Tetlow & Pope, 2020:9-10):

- *A koronavírus hátrányosan, a brexit viszonylag kismértékben érintette kedvezőtlenül a hazai piacra támaszkodó szolgáltatásokat (élelmiszeripar, vendéglátás, szálláshelyszolgáltatás, művészeti, rekreációs és adminisztrációs és ezeket támogató tevékenységek). Ezek az alágazatok, illetve tevékenységi területek nem működnek*

⁷ Ez a rész Losoncz (2021:49-50) tanulmányból lett bizonyos módosításokkal átvéve.

⁸ A fejezet nem foglalkozik a járvány brit kormány által történt kezelésével, ami nemzetközi összevetésben igen sok kívánnivalót hagyott maga után, hanem a pandémia által kiváltott hatások bemutatására összpontosít.

megszokott, normális kapacitásukon addig, ameddig a járványügyi korlátozások érvényben vannak. Ugyanakkor határokon átnyúló forgalmuk nincs, így a brexit következményei alig hatnak rájuk. Középtávú kockázat az élelmiszeriparban és a szálláshely-szolgáltatásban a munkaerő korlátozott rendelkezésre állása, ezek a területek ugyanis nagymértékben támaszkodtak az uniós tagállamokból származó munkaerőre. Ide tartozik még az építőipar és a szállítás. E területekre jut a *brit GDP 42 százalék*ára.

- *A koronavírusjárvány kismértékben, a brexit nagymértékben érintette hátrányosan a vegyipart* (gyógyszeripar, kőolajfinomítás), amely profitált a pandémiából, de a brexit egyik vesztese a növekvő szabályozási terhek miatt. (Igazolnia kell, hogy termékei megfelelnek az uniós normáknak.) *A nagy- és kiskereskedelem* importra való ráutaltsága nagymértékű, a nem vámjellegű akadályok megjelenése miatt számottevő többletköltséggel kell számolnia. *A pénzügyi szolgáltatásokat* alig érintette a pandémia, ezzel szemben működését kiemelkedő mértékben érinti hátrányosan a brexit. E területek adják a brit GDP 23 százalékát.
- *A koronavírus-járvány és a brexit egyaránt kismértékben* vagy alig érinti az információs és telekommunikációs ágazatot, illetve médiaszolgáltatásokat. Árbevételük döntő hányada a brit piacon keletkezik, a határokon átnyúló szolgáltatások és az ügyfelekkel való személyes érintkezés nem jellemző. Ide tartozik még a mezőgazdaság, a halászat és a műszaki és tudományos szolgáltatások. Arányuk a *brit GDP-ben 31 százalék*ra.
- *A pandémia és a brexit egyaránt negatív hatást gyakorol* a közlekedési eszközökön belül a repülőgépek gyártására és bizonyos gépipari alágazatokra részben a módosult kereslet, részben a brexit nyomán megjelenő nem tarifális korlátozások miatt. Aránya a *brit GDP-ben 3 százalék*ra. Más források a közúti járműgyártást is ide sorolják, ennek a nemzetgazdasági súlya nagyobb.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a brit GDP 31 százalékára nem gyakorolt, illetve gyakorol lényeges negatív befolyást sem a koronavírus-járvány, sem pedig a brexit. A két sokk mindössze a brit GDP 3 százalékát érintette, illetve érinti egyszerre hátrányosan.

A pandémia és a brexit szektorális hatásai eltérően jelentkeztek az egyes régiókban és fokozták a *regionális különbségeket*. A brexittel kapcsolatos kockázati kitértés Londonban, Wales-ben, Anglia dél-keleti részén és Nyugat-Közép-Angliában a legnagyobb, míg a koronavírus-járványé az idegenforgalom jelentős súlya miatt a tengerparti településeken, Manchesterben, Glasgowban és Londonban. A legjelentősebb kettős negatív hatás észak-nyugaton, dél-keleten és Nyugat-Közép-Angliában volt (Trade Union Congress, 2020).

2.4. Egyéb hatások

Az Európai Unióból való kiválás befolyásolta az Egyesült Királyság makrogazdasági stabilitását. Ezzel kapcsolatban Kotliński (2023) abból indult ki, hogy bár rendezetten lezajlott, a brexit számottevő, időben változó intenzitású *bizonytalanságot* okozott a gazdasági szereplők körében, ami több makrogazdasági mutatószám alakulásában is lecsapódott. A GDP növekedési ütemén, a munkanélküliségi és az inflációs rátán, az államháztartás és a folyó fizetési mérleg egyenlegén alapuló és az Egyesült Királyságot és a 27 tagú Európai Uniót összehasonlító ötszögű (pentagon) makrogazdasági stabilizációs modell indikátora (MPS index) kismértékben

csökkent 2015 és 2018 között a kilépési tárgyalások bizonytalan időszakában, amikor fennállt a különféle határidők túllépésének és az Egyesült Királyság rendezetlen kilépésének kockázata. A makrogazdasági stabilitás nagymértékben romlott 2020-ban, azaz a brexit után első évben. A brit indikátor értéke mindvégig az uniós alatt volt a 2015 és 2020 közötti időszakban.

A bizonytalanság a legnagyobb mértékben a beruházásokat vetette vissza és a font sterling főbb devizákkal szembeni gyengülését idézte elő. Az OBR számításai szerint 2016 óta a *beruházások* (beleértve a külföldi működőtőke-befektetéseket) szintje 10 százalékkal alacsonyabb, mint brit EU-tagság esetén lenne. Ennek a termelékenységre, illetve a kibocsátásra gyakorolt hatása jelentős, a GDP 1 százalékánál valamivel nagyobb. 2016 júniusa óta a *font árfolyama* nem tervezetten, hanem a piaci folyamatok hatására 18 százalékkal értékelődött le a dollárral (a világ energiadevizája) és 13 százalékkal az euróval (az Egyesült Királyság zöldség- és gyümölcsforrásának 58 százaléka, élelmiszerimportjának 23 százaléka, összes importjának 42 százaléka) szemben. A leértékelődés számottevő *inflációs nyomás* forrása volt.

Jelentősek a brexit brit *költségvetésre* gyakorolt hatásai. Mivel 1 százalékos GDP-növekedés 10 milliárd font költségvetési bevételt generál, ezért a brexit hosszabb távon 40 milliárd font adóbevétel-veszteséget okozhat az EU-tagságot feltételező makrogazdasági pályához képest. Ennek fényében a brexit-kampányban elhangzott, az egészségügyi ellátórendszerben elérhető heti 350 millió font megtakarítás szimpla hazugság volt. A 2020 óta regisztrált kiadásnövekedés a koronavírusjárványra vezethető vissza, nem pedig a brexit által lehetővé tett megtakarításra.⁹ További költségvetési hatás, hogy Wales 2020 és 2025 között 1,4 milliárd fontot kapott volna az uniós költségvetésből. Ezzel szemben a brit nemzeti támogatás 840-560 millió font, és további 243 millió font kieséssel kell számolni az uniós agrártámogatások elmaradása miatt.

A negatív következményeket megtapasztalva átalakult a *brit közvélemény* brexittel kapcsolatos álláspontja. A brexit mint identitásképző tényező – főként a kiválás hívei körében – elhalványult (a fontos kérdések listáján az EU-tagság a korábbi elsőről a 11. helyre csúszott vissza), ettől nem függetlenül a távozás és a bennmaradás hívei közötti megosztottság enyhült. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ország szociális kettészakítottsága megszűnt vagy mérséklődött volna. Mindkét álláspont pártolói szerint a brexit hiba volt (bregret). Egy mostani referendumon a jogosultak 58:42, más felmérések szerint 60:40 arányban voksolnának az EU-ban való bennmaradásra (Tryl, 2023). Ennek legfőbb oka demográfiai jellegű: 2016-ban az idősebb generáció szavazott a brexitre, a fiatalok az EU-tagság fenntartása mellett álltak ki, a brexit támogatottsága az idő múlásával gyengül. A korábbi távozáspártiak véleményének megfordulását tükrözi ugyanakkor, hogy az egykori brexit-pártiak 20 százaléka most már a kilépés ellen van (The Economist, 2023b). A brexittel kapcsolatos gazdasági realitások felismerése, ezzel összefüggésben az identitáspolitika gyengülése és több más ok miatt alábbhagytak az ír és a skót függetlenedési törekvések, így az Egyesült Királyság területi egysége felbomlásának kockázata nem tűnt el, de – legalább is rövid távon – viszonylag csekély.

Mindez nem jelenti azonban azt, hogy tömeges igény lenne az EU-hoz való újbóli csatlakozásra, legfeljebb azt, hogy Rishi Sunak kormányfő enyhíthet a Boris Johnson akkori miniszterelnök által 2020 decemberben tető alá hozott kemény brexiten. Geopolitikai szempontból a brexit kissé populárisan fogalmazva azt jelenti, hogy az Egyesült Királyság kilépett az Európai Unióból, de nem lépett, léphet ki Európából.

⁹ Az egészségügyi rendszer viszonylagos elmaradottságát mutatja, hogy ezer főre 2,5 kórházi ágy jut az Egyesült Királyságban, az 5,9 ágyas uniós átlaggal szemben.

3. A brexit és az Európai Unió

A két entitás gazdasága közötti különbség miatt a brexit az Európai Uniót jóval kisebb mértékben érintette, mint az Egyesült Királyságot. Bizonyos gazdasági hatásokról az EU szempontjából volt már szó az előző részben. Ezekben túlmenően Buigut & Kapar (2023) számításai szerint az Egyesült Királyság és az EU közötti külkereskedelem átlagosan 10,5 százalékkal csökkent a referendumperiódusban (2016. június 23. és 2020. január 30. között) és további 15 százalékkal az átmeneti időszakban (2020. február 1. és december 31. között). A kereskedelmi és együttműködési megállapodás hatályba lépése után nem volt lényeges kimutatható hatás. Az Európai Unión belüli kereskedelmet a referendum 1,5 százalékkal, a kereskedelmi és együttműködési megállapodás további 4,5 százalékkal emelte. Ez arra utal, hogy kereskedelemeltérítő hatás érvényesült: az Egyesült Királyság és az EU közötti kereskedelem egy része az Európai Unión belülré terelődött át, azaz az EU-tagállamokban bejegyzett vállalatok ilyen módon alkalmazkodtak a nem tarifális akadályok megjelenésével előállt helyzethez.

Bár a kilépésért döntően az Egyesült Királyság a felelős, az uniós intézmények és a tagállamok szerepe sem elhanyagolható. A brexit legújabb tanulságai az integráció intézményrendszeréhez és működéséhez kapcsolódnak. Ezek feltérképezése hozzájárulhat az integráció további fejlődési irányának és politikáinak a megalapozásához.

A brexit mint politikai sokk az Európai Uniót akkor érte, amikor végéhez közeledett egy tízéves válságidőszak. Az esetleges dominóhatások az EU dezintegrálódásának a veszélyét hordozták magukban, így a brit kiválás végső soron a közösség létét fenyegette. Erre a kihívásra az uniós intézmények és a tagállamok hosszú idő óta nem tapasztalt *egységes fellépéssel* válaszoltak. Erre utalt többek között a kilépési tárgyalások intézményi és személyi feltételeinek és a tárgyalási stratégiának a gyors kialakítása (Laffan, 2022). Az utóbbi a tagállamok által is osztott prioritásokon és az uniós joganyag alkalmazásán nyugodott, beleértve a jogok és a kötelezettségek egyensúlyát, az uniós politikák és a belső piac védelmét, az egyoldalúan brit érdekeket szolgáló ügyek kimazsolázásának (cherry picking vagy cakeing) megakadályozását stb. Az egység a tárgyalások befejezéséig fennmaradt, nem is puhult fel, és bár a brexitet leválasztották a többi ügyről, más területeken is kedvező hatást gyakorolt az EU működésére. Mindenesetre az uniós intézményeknek sikerült egy *belső sokkot külső sokká transzformálni* (Laffan, 2022).

Taggart et al. (2023) is abból indult ki, hogy *a brexit törést jelent az európai integrációs folyamatban*. Kérdéseket vet fel az integrációs projekt rugalmas ellenállóképességével kapcsolatban és kihívás a 27 tagú EU egységével szemben olyan körülmények között, amikor a brexit különbözőképpen érintette az egyes európai uniós tagországokat. A tagállami reakciók lehetővé tették az *EU27 egységének* fenntartását. Ezt igazolják a Németországot, Franciaországot, Írországot és Lengyelországot tartalmazó, interjúkon alapuló esettanulmány következtetései, amelyeket négy determináló tényező (a belpolitika, a német vezető szerep, az ügynök-megbízó kapcsolat – tagállamok és bizottság – és a normák és identitás) országoként más-más ötvözetéből vontak le. Az EU27 egysége a tagállamok jövőbeli, az EU-t fenyegető válságokra adott reakciói alapján felülről lefelé (topdown) és alulról fölfelé (bottom-up) irányuló folyamatok kölcsönhatása révén mozdítható elő. Az előbbi esetben az EU27 egysége, a tagállamok közötti konszenzus a támogató vezetésből profitál. Az utóbbi eset attól függ, hogy megengedő, türelmes (permissive) tagállami kontextusban (normák és identitás) a kormányok mennyire teszik lehetővé közös uniós megközelítés érvényesítését. Taggart et al. (2023) szerint amíg a vezetés (kormányközi vagy nemzetek feletti) és a permisszív tagállami kontextus

(belpolitika vagy normák) bizonyos mértékben helyettesíthetik egymást, addig az uniós szintű vezetés és tagállami szinten a permisszív feltételek kombinációja válsághelyzetekben kritikus tényező az EU27 egységének fenntartása szempontjából. A brexit kezeléséből lényeges tanulságok vonhatók le arról, hogyan őrizhető meg az EU egysége válságok idején.

Ehhez kapcsolódik egy másik esettanulmány, amely a brexitnek az EU kisebb tagállamaira vonatkozó stratégiai implikációival foglalkozik. Ferreira-Pereira & Raimundo (2023) felfogásában Csehországot, Szlovákiát, a három balti köztársaságot és Horvátországot *menedékkereső stratégia* jellemezte, az utóbbi két esetben egyfajta rejtőzködő stratégia jelei is megmutatkoztak. Írország, Portugália, Finnország és Málta a *veszteségek fedezését szolgáló stratégiát* alkalmazott. Bár egyetlen vizsgált országban sem volt kimutatható de-europaizációs hatású külpolitika, az európaizáció erősítésének dinamikája a legjobb esetben is szerény volt. Összességében a vizsgált tíz tagállam az EU ernyője alatt keresett védelmet a brexit negatív hatásaival szemben. E törekvések mögött egyaránt meghúzódtak költség-haszon számítások és az EU-tagságon alapuló identitással kapcsolatos normatív megfontolások. A brexitre adott eme reakciók az európai integráció melletti tartós elkötelezettségre utalnak, továbbá megerősítik az EU fontosságát a szóban forgó országok számára. A Ferreira-Pereira & Raimundo (2023) által feltárt tanulságok felhasználhatók az EU közös kül- és biztonságpolitikájának alakításában, a differenciált integráció koncepciójának továbbfejlesztésében és az EU bővítési stratégiájában.

Martill & Oliver (2019) öt pontban foglalta össze azokat a területeket, ahol az uniós intézmények több megértést és empátiát mutathattak volna a kilépési tárgyalásokon. Az ezekkel kapcsolatos tanulságok egy része hasznosítható az uniós intézmények harmadik országokkal – nem kizárólag a belépésről – folytatott tárgyalásain.

Az első pont szerint az uniós intézmények hajlamosak voltak a brexitet olyan *külső fejleményként* kezelni, amely független azoktól a nehézségektől, amelyekkel az EU szembesült. Márpedig szerinte az EU-ból való brit kiválás kampányához nagymértékben hozzájárultak a szuverén adósságválság és a migráció kezelésében elkövetett hibák, illetve a legitimitáció és a demokratikus képviselet hosszú távú hiányosságai. Ehhez célszerű hozzáfűzni, hogy az említett tényezők nem vezettek más tagállamok kilépéséhez, bár voltak ilyen irányú törekvések egyes tagországokban. A brit esetben *a belső fejlemények és a külső környezeti elemek egymást erősítették*. A brexit által exponált problémákat figyelembe lehet venni az integráció továbbfejlesztésére vonatkozó koncepciók kidolgozásakor.

Másodszor, a tárgyalási alkuerő aszimmetriája alapján *az uniós intézmények alábecsülték a brit EU-tagság jelentőségét*. Az Egyesült Királyságra jutott az uniós GDP egyötöde, ami megfelel a 19 legkisebb tagállam részesedésének. Az ország emellett a közös költségvetés egyik legnagyobb nettó befizetője volt. Brit szakértők nem csekély mértékben járultak hozzá uniós politikák kidolgozásához. Az ország súlya jelentős volt a kutatás-fejlesztés és a pénzügyi szolgáltatások terén is. A tárgyalásokon hiányzott a biztonságpolitika és a védelem képviselete. Ebből is több tanulság vonható le, például a közös költségvetés kidolgozásakor a nettó befizetők és a nettó haszonélvezők érdekeinek kiegyensúlyozásával kapcsolatban.

Harmadszor, a brexittel az uniós intézmények megszabadultak ugyan a brit vétótól a kül-, a biztonság- és a védelempolitikában, de ez nem jelenti *a tagállamok közötti érdekellentétek* automatikus megoldását. Több tagállam sok esetben egyetértett ugyanis a brit vétóval, még ha ezt nem is nyilvánította ki, hanem a brit ellenszavazat mögé bújt. A 27 tagú Európai Unióban a tagállamok közötti érdekellentétek nem tűntek el, az érdekütközések más formában

jelentkeznek, de már az Egyesült Királyság nélkül, így az adott ügyet ellenző országoknak nyíltan színt kell vallaniuk. A brexit nyomán valószínűsíthetően a korábbinál egyértelműbben jelennek meg a tagállamok közötti érdekellentétek.

Negyedszer, az uniós intézmények az EU nagyobb tárgyalási alkuerejére támaszkodva és a jogi megközelítést előtérbe helyezve *csekély kompromisszumkészséget* mutattak, ami eltért a differenciált integráció elvétől és gyakorlatától. Ehhez azonban célszerű hozzátenni azt, hogy az uniós intézmények nem titkolt célja volt olyan kilépési feltételek létrehozása, amelyek nem teszik vonzóvá a kiválást további tagországok számára, éppen ellenkezőleg. A kompromisszumoknak határt szab az uniós joganyag.

Végül az uniós tárgyalók *nem ismerték eléggé a brit belpolitikát*, a szereplők gondolkodásmódját, mozgatóit. Ez a tanulság megfontolandó harmadik országokkal való tárgyalásokon, amelyeken az uniós fél nagyobb fokú megértése és empátiája nem csekély mértékben járulhat hozzá a sikeres befejezéshez.

A brexiből az integráció további fejlődésére vonatkozó következtetések is levonhatók. Kendrick (2022) a brexit mögött az EU oldaláról a *differenciált integrációval* kapcsolatos problémákat látta. Eszerint az Egyesült Királyság az EU-ban maximális rugalmasságot szeretett volna elérni az egyes politikákhoz és területekhez való kapcsolódásban. Mivel ez a differenciált integráció EU-n belüli alacsony fokú támogatottsága miatt nem sikerült, ezért rugalmasabb megállapodást keresve a brexit volt az EU-n kívüli (végső) kimaradási záradék (opt-out).

A hivatkozott szerző szerint a brexit keretrendszere *alkalmazható a differenciált integráció rugalmasabb értelmezésére és továbbfejlesztésére*. A differenciált integráció nem vezet szükségképpen dezintegrációhoz, viszont lehetővé teheti a tagállamok egyéni érdekeinek nagyobb fokú figyelembevételét. Ez túlmutat a megerősített együttműködés koncepcióján, amely a hangsúlyt – adott kritériumok teljesítése esetén – a kooperáló tagállamokra helyezi, viszont nem foglalkozik a kimaradók indokainak és lehetséges jövőbeli mozgásainak mélyebb elemzésével.

Mivel az Egyesült Királyság kötötte ki a legtöbb kimaradási záradékot, ezért kiválásával *az EU homogénebb lett*. A szigetország uniós tagságának tapasztalatai alapján feltételezhető, hogy a brexit hatására az uniós intézmények a jövőben csatlakozni kívánó országoknak nem vagy rendkívül szűk körben engedélyeznek kimaradási záradékot. A sok opt-out további elhatárolódáshoz vezethet, a dezintegráció alapja lehet és alááshatja az EU-t, ha olyan kulcsterületeket érint, mint az egységes piac, az Európai Unió Bíróságának szerepe, a négy szabadság oszthatatlansága, a közösség értékei stb. (Wachoviak & Zuleg, 2023:153-154).

Az Egyesült Királyság EU-ból való kilépése *nem szüntette meg a mélyebb integráció előtti belső akadályokat* annak ellenére, hogy a brexitre adott válasz egyes területeken, mint például a biztonság és a védelem terén az integráció erősítése volt. A közös vakcinabeszerezés a koronavírus-járvány idején, a helyreállítási és ellenállóképességi eszköz és a hozzá kapcsolódó pénzügyi alap, valamint a közös kötvénykibocsátás az egységes fellépést demonstráló példák. A brit Európa-politika tapasztalatai alapján mindez valószínűleg nem lett volna lehetséges akkor, ha az Egyesült Királyság uniós tag maradt volna. A brit álláspontot korábban támogató, a mögötte meghúzódó, de véleményüket nem hangoztató tagállamok a brexit után könnyebben elszigetelhetők (Wachoviak & Zuleg, 2023:154).

A brexitből az *EU külkapcsolati politikájára* is levonhatók következtetések. Az uniós intézmények határozottabb fellépése valószínűsíthető a jövőbeli csatlakozási tárgyalásokon: a tagság feltételei teljesítésének megkövetelése lesz az elsődleges, a differenciált kezelés lehetőségei korlátozottak lesznek. A csatlakozó országok számára valószínűleg nem vagy csak rendkívül szűk körben adnak átmeneti felmentéseket (derogációk) és nem engedélyeznek kimaradási záradékokat. Határozottabb különbségtétel várható a belül és kívül lévő státusz között. Ezzel elkerülhető a társult tag státusz, amely privilegizált hozzáférést nyújthat az uniós belső piachoz a megfelelő kötelezettségek vállalása nélkül (Wachoviak & Zuleg, 2023:154).

A brexitnek vannak *globális gazdasági és politikai vonatkozásai*. A brexit hozzájárult a globalizáció gyengüléséhez, mert a nem vámjellegű akadályok megjelenésével nemcsak az Egyesült Királyság és az EU, hanem a globális gazdaság kereskedelempolitikai és szerkezeti nyitottsága is mérséklődött. Az EU-ból való kiválással mind az EU, mind az Egyesült Királyság világgazdasági pozíciói gyengültek, az Unióé kevésbé, az Egyesült Királyságé nagyobb mértékben. Különösen az Egyesült Királyság nemzetközi érdekérvényesítési lehetőségei szűkültek, jóval nagyobb mértékben, mint ami a világpiaci részesedések visszaeséséből következne.

Az Egyesült Királyság és az EU közötti *együttműködésre* több területen is lehetőség van, így a pénzügyi szolgáltatások szabályozásában (erről memorandumot írtak alá 2023. július végén), a biztonság- és védelmi politikában, az élelmiszerkereskedelem javítása érdekében az állat- és növényegészségügyben, az energiabiztonság terén, valamint az EU Horizont és Kopernikusz tudományos kutatási programjához való kapcsolódásban, a mobilitásban és sok már területen (The Economist, 2023). A hatályos Európai Unióról szóló szerződés 1. cikkében szereplő egyre szorosabb egység (ever closer union) kifejezést parafrázálva, távlatosan a folyamat mind szorosabb megállapodás (ever closer agreement) felé mutat. Mindezek alapján hosszabb távon optimális esetben az EU és az Egyesült Királyság jogi szabályozása közötti különbség mérséklődése valószínűsíthető.

Az északír ügy részleges kivételével egyik fél sem kívánja újratárgyalni a kereskedelmi és együttműködési megállapodást annak 2025-2026-ban esedékes felülvizsgálatakor. Az északír kérdés nem kielégítő rendezése azonban alááshatja a kereskedelmi és együttműködési megállapodás végrehajtását.

Egyelőre nem világos, hogy az uniós intézmények mennyiben lesznek partnerek az említett területeken történő együttműködésre. E mögött az a megfontolás húzódik meg, hogy az uniós intézmények ellenzik a belső piaci joganyag és politikák brit szempontból előnyös elemeinek a kimazsolázását. Mindenesetre a hosszabb távú trend brit részről a kemény brexit hátrányainak mérséklésére irányuló törekvés az EU-hoz való közeledés révén. Ez kaphat alátámasztást a brit közvélemény brexittel kapcsolatos álláspontjának megfordulásában. Ennek ellenére a brexit jelenleg visszafordíthatatlannak látszik.

4. Összefoglalás, következtetések

E hatástanulmány célja a brexit mint politikai döntés, belső politikai sokk Egyesült Királyságra és Európai Unióra gyakorolt gazdasági hatásainak az elemzése volt. A brexit széles tartományban érintette közvetlenül és közvetve kedvezőtlenül a brit gazdaságot. A leglényegesebb közvetlen csatorna a külkereskedelem, a külföldi működőtőke-beáramlás és a munkaerőmozgás, és – nagyságrendi okok miatt kisebb mértékben – a költségvetés volt. A

közvetett csatorna legfőbb eleme a felerősödött bizonytalanság volt, ami a beruházási szférát, ezen keresztül a termelékenységi dinamikát, valamint a font főbb devizákkal szembeni árfolyamát befolyásolta hátrányosan. A font leértékelődése és a brexit által teremtett szűk keresztmetszetek nem csekély mértékű inflációs nyomást közvetítettek a brit gazdaságba.

A brexit rendkívül összetett jelenség, amelyet a gazdasági modellek leegyszerűsített feltételezéseikkel csak korlátozottan tudnak vizsgálni. A különféle prognózisok áttekintésére támaszkodva Portes (2023) szerint *a brexit brit GDP szintjére gyakorolt negatív hatásának* legjobb becslése 2-3 százalékos körüli, alacsonyabb, mint az OBR 4 százalékos eredménye. Ennél nagyobb, 2022-ig 5,5 százalékos visszaesést számszerűsítettek a Centre for European Reform számításai (Springford, 2022). A legfrissebb prognózisok megerősítik a korábbiak számait. A *gravitációs modellen* alapuló hatástanulmányok azonban az OBR anyagainál optimistábbak, kisebb mértékű negatív hatásokat mutattak ki (Minford, 2022). Mindezek alapján hosszabb távon az Egyesült Királyság GDP-jének növekedési üteme nemcsak az EU-tagság fennmaradását feltételező növekedési pályánál, hanem nagy valószínűséggel az európai uniós és az OECD-átlagnál is tartósan alacsonyabb lesz.

A brexit hatása a külkereskedelemre többé-kevésbé összhangban van a korábbi prognózisokkal, a bevándorlásra kevésbé negatív (az EU-n belüli munkaerőbevándorlás visszaesését ellensúlyozta az Unión kívüli), míg a beruházásokra nagyon negatív hatást fejtett ki. A munkaerőmozgáson kívül alig van olyan terület, ahol a pozitív hatások ellensúlyozták volna a negatívakat, ez is magyarázza a potenciális gazdasági növekedési ütem visszaesését. A tényleges következmények nem igazolták a brexitpártiak érveit és várakozásait. A különféle kényszerek hatására a gazdaság alkalmazkodott a realitásokhoz, felülírva a – sokszor voluntarista – politikai döntéseket.

Bár a brexit kitüntetetten brit jelenség, negatív hatásai és hatásmechanizmusai fordítottnak, azaz a veszteségek számszerűsítése formájában igazolták sajátos esettanulmány formájában a gazdasági integráció hozzájárulását a gazdasági fejlődéshez. A brexit ára vagy költsége hosszú távon a GDP, a beruházások, illetve a termelékenység a brit EU-tagságot feltételező makrogazdasági pályához képest folyamatosan alacsonyabb szintje, nemzetközi összehasonlításban szerényebb dinamikája, a kisebb költségvetési bevételekből finanszírozható szerényebb egészségügyi ellátás és oktatás, az alacsonyabb bérek és a magasabb infláció, beleértve a magasabb élelmiszerárakat. Nem hirtelen változásról, csúcsfeszültségről, hanem elhúzódó lemaradásról, nemzetközi pozícióvesztésről és az életszínvonal romlásáról van szó. Ezen a régóta esedékes mélyreható szerkezeti reformok enyhíthetnének.

Amíg a *koronavírus-járvány* súlyos átmenti sokk volt és a belső piacon értékesítő ágazatokra és tevékenységi területekre terjedt ki, addig *a brexit által kiváltott kínálati és keresleti sokk* a kisebb súlyú és elhúzódó, és a nemzetközi kereskedelemben kerülő termékeket előállító ágazatokat érintette. A származási szabályok minimális helyi hozzáadottérték-tartalmára vonatkozó rendelkezései különösen hátrányosak a brit gépjárműipar számára. A világpiaci nyers- és fűtőanyag-árak *Oroszország Ukrajna elleni háborúja* nyomán bekövetkezett megugrása utólagos visszatekintésben szintén viszonylag rövid ideig ható sokknak bizonyult, hatása a brit külkereskedelmi és folyó fizetési mérleg hiányának megnövekedésében jutott kifejezésre. Nemzetközi összehasonlításban csekély mértékű kitétsége miatt az orosz energiaimportról való leválás kevésbé érintette, illetve érinti az Egyesült Királyságot, mint több más uniós tagállamot. Ugyancsak viszonylag szerény hatása van a fejlett technológiák Oroszországba irányuló brit kivitele korlátozásának. Komplexitása és hosszú távon tovagyrűző hatásai miatt a brexit hatásainak és következményeinek a gazdaságpolitikai

kezelése sokkal nehezebb, mint az olyan rövid távú sokkoké, mint a koronavírus-járvány és az Ukrajna elleni orosz háború.

A brexit a nem vámjellegű korlátozások megjelenésével az Egyesült Királyság *kereskedelempolitikai nyitottságát* mérsékelte, aminek hatásai beépültek a külkereskedelmi forgalomba. A brexit tudományosan újszerű következtetésként a külkereskedelem és a gazdasági növekedés és fejlődés közötti szoros összefüggést domborította ki egy olyan viszonylag nagy nemzetgazdasági dimenziókkal rendelkező, ugyanakkor közepes világgazdasági szerkezeti nyitottságú ország esetében, mint az Egyesült Királyság. Nagyobb fokú külgazdasági szerkezeti nyitottságuk miatt az EU kisebb tagállamainak a kilépése esetén a kereskedelempolitikai környezet ugyanolyan mértékű romlása a britnél sokkal súlyosabb következményekhez vezetne. A nagyfokú összefonódások, összetett globális értékláncok következtében tovagyűrűző hatások miatt a nem vámjellegű akadályok sok nem vagy nehezen számszerűsíthető hátrányos következménye a gazdasági és külkereskedelmi prognózisok negatív kockázati tényezője.

A brexit brit gazdaságra gyakorolt hatásai és hatásmechanizmusai alapján koncepcionálisan és módszertani szempontból egyaránt *modellezhető* és *előre jelezhető* bármely európai uniós tagállam kiválásának a következményei. Ebben az írásban nem volt szó róla, de az Egyesült Királyság és az Európai Unió közötti kereskedelmi és együttműködési szerződés mellett más modellek is megtalálhatók a releváns szakirodalomban.

A két entitás mérete közötti különbség miatt a brexit kisebb mértékben és szűkebb tartományban érintette az Európai Uniót, mint az Egyesült Királyságot. A brexit következményeként az Egyesült Királyság és az EU közötti kereskedelem egy része az Európai Unión belülré terelődött át, azaz a brit kiválás – az uniós tagországok alkalmazkodása nyomán – *kereskedelemáttereléssel* járt. Feltéve, de meg nem engedve, ennek alapján újabb tagállamok kilépése az EU-n belüli intraregionális kereskedelmet táplálhatja, természetesen az egyes érintett országok méretétől függően eltérő mértékben. A gazdasági következményeknél sokkal lényegesebbek azok a hatások, amelyeket a brexit az *EU működésére* gyakorolt.

A brexitre mint politikai sokkra a tagállamok *egységes fellépéssel* válaszoltak, ennek jegyében egy kezdeti belső sokkot külső sokká transzformáltak. Egy esettanulmány szerint az EU27 egysége a belpolitika, az EU vezetése, a tagállamok és a bizottság közötti viszony és a normák és identitás mint meghatározó tényezők tagállamonként eltérő ötvözetével alakítható ki. A brexittel kapcsolatos tapasztalatok más válsághelyzetekben is alkalmazhatók. Egy másik esettanulmány által vizsgált tíz kis tagállam részben költség-haszon számításokra támaszkodva, részben identitás-alapon az EU ernyője alatt keresett védelmet a brexit negatív hatásaival szemben. Következésképpen a brexit megerősítette a kis tagállamok európai integráció melletti elkötelezettségét.

A brit kiválás után az uniós intézmények és a tagállamok olyan, a mélyebb integrációt előmozdító intézkedéseket fogadtak el és valósítottak meg (közös vakcinabeszerzés, a helyreállítási és ellenállóképességi eszköz és a hozzá kapcsolódó pénzügyi alap, közös kötvénykibocsátás), amelyekre valószínűleg nem kerülhetett volna sor a brit EU-tagság fennmaradása esetén. Ennek ellenére a brexit nem szüntette meg a tagállamok közötti érdekellentéteket, hanem láthatóvá tette azokat, mivel most már nem lehet a brit vétó mögé bújni. A brit kiválással javulhatnak az uniós döntéshozatali mechanizmus egységes fellépést erősítő átalakításának a feltételei. A kérdés: hogyan lehet elérni az Európai Unión belül a korábbi brithez hasonló tényleges vagy kvázi vétók áthidalását.

A brexit a *differenciált integráció* megerősített együttműködésen túlmutató rugalmasabb értelmezésének és továbbfejlesztésének szükségességére is felhívta a figyelmet, különös tekintettel a tagállamok érdekeinek nagyobb mértékű szem előtt tartására. Ez a megközelítés az uniós külkapcsolati politikára: a bővítésre vonatkozó csatlakozási, illetve általában a kereskedelmi tárgyalásokra is alkalmazható. Ezzel adott esetben ellentétes követelmény a brexit tapasztalatai alapján a kimaradási záradék (opt out) és az átmeneti felmentés (derogáció) nyújtásának megszüntetése vagy erőteljes korlátozása. Összességében a brexit tapasztalatai segíthetik az EU-t rugalmasabbá, kreatívvá és proaktívvá válni a külkapcsolati politikájában.

Ami a két entitás közötti kapcsolatok jövőjét illeti, racionális cselekvést feltételezve azt brit részről nagy valószínűséggel a kármentés fogja jellemezni, azaz a brexit által teremtett politikai keretek között igyekeznek erősíteni az EU-hoz fűződő kötelezettségeket. A brexit *gazdaság- és külgazdaságpolitikai implikációi* egyértelműek, nem indokolt azok külön kiemelése.

A jelen tanulmány egyik *korlátja* az, hogy a kilépési szerződés és a kereskedelmi és együttműködési megállapodás hatályba lépése óta még viszonylag kevés idő telt el a hatások kiteljesedéséhez. Pontosabb következtetések levonásához, a két entitás közötti együttműködés tapasztalatainak elemzésére célszerű néhány év múlva visszatérni. Terjedelmi okokból nem volt lehetőség a tagállamokra gyakorolt hatások, tagállami érdekek és reakciók elemzésére sem.

Ami a jövőbeli kutatási irányokat illeti, a források gazdagsága lehetőséget ad a témára vonatkozó nagyszámú szakirodalmi forrás rendszerezésére és szintetizálására támaszkodva egy a brexitre vonatkozó szisztematikus irodalomkutatásra. Elemzésre érdemes brexit utáni téma az Egyesült Királyság és az Európai Unió közötti kapcsolatok jövője a globalizáció jelenlegi szakaszában. Tanulságos lehet a brexit hatásait számszerűsítő prognózisok összevetése a tényadatokkal.

Hivatkozások

Bailey, D., G., de Propis, L., Ruyter, A., Hearne, D., & Ortega-Argilés, R. (2023). Brexit, Trade and UK Advanced Manufacturing Sectors: A Midlands' Perspective (March 17, 2023). UK in a Changing Europe Research Paper No. 03/2023, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4446112> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4446112>

Bank of England (2023). Monetary Policy Summary and Minutes of the Monetary Policy Committee, June <https://www.bankofengland.co.uk/monetary-policy-summary-and-minutes/2023/june-2023>

Bloomberg (2020): In bullet points: The key terms of the Brexit deal analyzed. December 26. <https://www.bloomberg.com/professional/blog/in-bullet-points-the-key-terms-of-the-brexit-deal-analyzed/?tactic-page=450024>

Buigut, S. & Kapar, B. (2023). How did Brexit impact EU trade? Evidence from real data, *The World Economy*, 46:1566–1581. <https://doi.org/10.1111/twec.13419>

Council of the European Union (2021). Regulation on Brexit Adjustment Reserve (BAR) – Analysis of the final compromise text with a view to agreement. Interinstitutional File: 2020/0380(COD) Brussels, 25 June 2021 (OR. en) 10009/1/21 REV 1 COH 21 UK 152 PREP-BXT 10 CODEC 933 <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10009-2021-REV-1/en/pdf>

DIT (2021a). Impact assessment of the Free Trade Agreement between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and Australia. Department of International Trade, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1073969/impact-assessment-of-the-free-trade-agreement-between-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland-and-australia.pdf

DIT (2021b). Impact assessment of the Free Trade Agreement between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and New Zealand. Department of International Trade, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1057311/uk-new-zealand-free-trade-agreement-impact-assessment.pdf

Du, J., Satoglu, E., B., & Shepotylo, O. (2023). How did Brexit affect UK trade?, *Contemporary Social Science*, 18:2, 266-283, <https://doi.org/10.1080/21582041.2023.2192043>

European Commission (2020). European Economic Forecast, European Economy, Institutional Paper 136 |November, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/ip136_en_2.pdf

Ferreira-Pereira, L. C. & Raimundo, A. (2023). Small EU member states and Brexit: introduction, *Journal of Contemporary European Studies*, <https://doi.org/10.1080/14782804.2023.2185770>

Freeman, R., Manova, K., Prayer, T., & Sampson, T. (2022). UK trade in the wake of Brexit. Centre for Economic Performance, Discussion Paper, No. 1847, April. <https://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp1847.pdf>

Halmai (szerk.) 2020). A brexit forgatókönyvei és hatásai, Dialóg Campus - Budapest, 2020 https://gvk.uni-nke.hu/document/gvk-uni-nke-hu/703_Brexit-ngq8av.pdf

HM Government (2023). Integrated Review Refresh 2023: Responding to a More Contested and Volatile World. CP 811. March. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1145586/11857435_NS_IR_Refresh_2023_Supply_AllPages_Revision_7_WEB_

EB_

Kendrick, M. (2022). Brexit the Ultimate Opt-out: Learning the Lessons on Differentiated Integration. *European Papers*, Vol. 7, No 3, pp. 1211-1227 <https://doi.org/10.15166/2499-8249/608>

Kotliński, K. (2023). The macroeconomic stability of United Kingdom after Brexit. *Ekonomia i Prawo. Economics and Law. Online*. Vol. 23, no. Forthcoming. <https://apcz.umk.pl/EiP/article/view/44506>

Laffan, B. (2022). Brexit: What Role did Process Play? *Global Policy*, Volume13, Issue S2 Special Issue: Brexit – Past, Present and Future, pp. 79-88, 22 April. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.13069>

Losoncz, M. (2017). Az Egyesült Királyság kilépése az EU-ból és az európai integráció Prosperitas monográfiák, Budapesti Gazdasági Egyetem, <https://doi.org/10.29180/EK-kilep-EU.2017>

Losoncz, M. (2019). Az EU-ból való brit kilépés néhány tanulsága. Megjelent: Kovács, L., P. (szerk.). *Európa közel, távol*, 323-357. o. Éghajlat Könyvkiadó, Budapest, ISBN 978 963 9862 98 2

Losoncz, M. (2020a). Az Európai Unió és az Egyesült Királyság helyzete és kilátásai a világgazdaságban. Megjelent: Ágh, A. & Káncz, Cs. (szerk.). *Változó világrend. A*

bizonytalanság kora a nemzetközi politikában. ISBN 978-963-517-155-2 Noran Libro Kiadó, Budapest

Losoncz, M. (2020b). Brexit. Ugrás az ismeretlenbe. Noran Libro Kiadó, Budapest, 2020, ISBN 978-963-9996-21-2 <http://publikaciotar.repozitorium.uni-bge.hu/933/>

Losoncz, M. (2021). A brit gazdaság helyzete, a kilépés első hatásai a brit gazdaságra, és az Európai Unióra. Megjelent: Nagy, K. (szerk.). Világgazdasági hatások – különösen a Brexitre tekintettel – az EU-ra, benne Magyarország gazdaságára, államháztartására. Készült a Költségvetési Tanács Titkársága megbízásából. KOPINT-TÁRKI Konjunktúrakutató Zrt., Budapest, augusztus 30. https://kopint-tarki.hu/wp-content/uploads/2021/09/Vilgazd-hatasok_Kopint-Tarki_2021.pdf

Martill, B. & Oliver, T. (2019). Less than perfect. Some Brexit lessons for the EU. Dahrendorf Forum Policy Brief, March <https://www.dahrendorf-forum.eu/wp-content/uploads/2019/03/Negotiating-Brexit-EU.pdf>

Minford, P. (2022). Free Trade under Brexit: Why its benefits to the UK have been widely underestimated, Civitas: Institute for the Study of Civil Society, February, <https://www.civitas.org.uk/content/files/Patrick-Minford-Free-Trade-Under-Brexit-FINAL.pdf>

OBR (2023). Economic and fiscal outlook, Office for Budget Responsibility, March https://obr.uk/docs/dlm_uploads/OBR-EFO-March-2023_Web_Accessible.pdf

Portes, J. (2023). The impact of Brexit on the UK economy: Reviewing the evidence. VOXEU-CEPR, 7 July, <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-brexit-uk-economy-reviewing-evidence>

Portes, J. ed. (2022). The Economics of Brexit: What Have We Learned? Centre for Economic Policy Research, CEPR Press, UK in a Changing Europe <https://ukandeu.ac.uk/wp-content/uploads/2022/06/Economics-of-Brexit.pdf>

Posen, A. (2023). It is time for the UK to think like an emerging market. Financial times, June 23 <https://www.ft.com/content/4cf73b89-51eb-4144-a0e4-b6f08eace5c>

Springford, J. (2022). The cost of Brexit to June 2022, 21 December, Centre for European Reform, https://www.cer.eu/sites/default/files/insight_JS_costbrexit_21.12.22.pdf

Stojanovic, A. (2018). Trade: rules of origin. What are rules of origin? And how will they affect UK-EU trade post-Brexit? Institute for Government, 06 Feb., <https://www.instituteforgovernment.org.uk/article/explainer/trade-rules-origin>

Taggart, P., Oppermann, K., Dooley, N., Szczerbiak, A., & Collard, S. (2023). Drivers of Consensus: Responses to Brexit in Germany, France, Ireland and Poland, German Politics, <https://doi.org/10.1080/09644008.2022.2159943>

Tetlow, G. & Pope, T. (2020): Brexit and coronavirus. Economic impacts and policy response. Ifg Insight, Institute for Government, December, <https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/brexit-coronavirus-economic-impact.pdf>

The Economist (2023a). Britain's services exports are booming despite Brexit. Why? May 9th, <https://www.economist.com/britain/2023/05/09/britains-services-exports-are-booming-despite-brexit-why>

The Economist (2023b). Turning against Brexit. Buyers' deeper remorse. July 1st, p. 25

Trade Union Congress (2020): Impact of Covid-19 and Brexit for the UK economy. Review of forecasts published between July-November 2020 <https://www.tuc.org.uk/sites/default/files/2020-12/BrexitBrief.pdf>

Tryl, L. (2023). Is the UK finally getting over the great Brexit Schism? Financial times, June 25 <https://www.ft.com/content/061b8f90-b0c6-47cf-8fa8-c7536360360c>

UK in a Changing Europe (2023). Where next? The future of the UK-EU relationship, 20 January, <https://ukandeu.ac.uk/wp-content/uploads/2023/01/UKICE-Where-Next-the-Future-of-the-UK-EU-Relationship-3.pdf>

Wachowiak, J. & Zuleg, F. (2022). Brexit and the Trade and Cooperation Agreement: Implications for Internal and External EU Differentiation. *The International Spectator*, Vol. 57, No. 1, 142–159, 7 March, <https://doi.org/10.1080/03932729.2022.2030604>

Whyman, P., B. & Petrescu, A., I. (2020). *The Economics of Brexit. Revisited*. Palgrave – MacMillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-55948-9>